

**"VOITON MONUMENTTI" JA SEN
HISTORIAPOLIITTINEN KÄYTTÖ LATVIASSA 2022**

Jenny Lindfors

Kandidaatintutkielma

Politiikan tutkimus

Yhteiskuntatieteiden ja
filosofian laitos

Jyväskylän yliopisto

Joulukuu 2023

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta	Laitos Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Tekijä Jenny Lindfors	
Työn nimi "Voiton monumentti" ja sen historiapolitiittinen käyttö Latviassa 2022	
Oppiaine Politiikan tutkimus	Työn laji Kandidaatintutkielma
Aika Joulukuu 2023	Sivumäärä 35
<p>Tiivistelmä</p> <p>Yli kolmenkymmenen vuoden ajan kiivasta yhteiskunnallista keskustelua herättänyt Riiassa sijainnut Voiton monumentti purettiin viimein vuonna 2022 osana Latvian laajempaa tuomitsevaa reaktiota Venäjän samana vuonna aloittamaan hyökkäyssotaan Ukrainassa. Tämä tutkielma tarkastelee kyseisen monumentin purkamista historian poliittisen käytön näkökulmasta: millaisia merkityksiä Neuvostoliiton voittoa toisessa maailmansodassa muistavaan monumenttiin liitettiin Latvian valtionjohdon toimesta vuonna 2022? Millaisin keinoin monumentin kaatamista perusteltiin? Entä mitä Latvian voidaan katsoa tavoitelleen monumentin purkamisella?</p> <p>Analyysissä käytetty tutkimusaineisto koostuu tapahtumaan liittyviä lakimuutoksia koskevista tiedotteista, sekä presidentti Egils Levitsin puheesta, jossa hän perustelee tarvetta monumentin purkamiselle Ukrainaan kohdistuneen hyökkäyksen ja Venäjän aggressiivisen historiapolitiikan nojalla. Aineistossa ilmaistut päämäärät, sekä monumentin kaatamisen historiapolitiittiset ulottuvuudet luetaan esiin kontekstuaalisen retoriikan analyysin keinoin Quentin Skinnerin menetelmää soveltaen.</p>	
Asiasanat: Latvia, Venäjä, historiapolitiikka, neuvostohistoria, neuvostomonumentit	
Säilytyspaikka: Jyväskylän yliopisto	
Muita tietoja:	

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
2	TEOREETTINEN TAUSTOITUS	4
2.1	Historiapoliitikasta ja historian poliittisesta käytöstä	4
2.2	Historian käyttö Venäjällä ja Baltiassa	8
3	ANALYYSIMENETELMÄ JA TUTKIMUSAINEISTO	12
3.1	Quentin Skinnerin kontekstuaalinen retoriikan analyysi	12
3.2	Tutkimusaineisto ja näkökulma	14
4	ANALYYSI	16
4.1	Voiton monumentti tulkintakiistan keskiössä	16
4.2	Monumentin uudet merkitykset: Venäjän hyökkäys Ukrainaan 2022	20
5	POHDINTA	29
	KIRJALLISUUS	31
	AINEISTO JA MUUT LÄHTEET	33

1 JOHDANTO

Elokuun 25. päivänä vuonna 2022 Latvian pääkaupungissa Riassa sijainnut ”Voiton monumentiksi” kutsuttu, lähes 80-metrinen muistomerkki kaadettiin viereiseen koristealtaaseen korkeuksiin sinkoutuvan vesimassan ja raikuvien aplodien seuraamana. Tämän Neuvostoliiton voittoa toisessa maailmansodassa juhlistavan muistomerkin kaatamista oli kokoontunut todistamaan runsaasti kansalaisia paitsi paikan päälle Riikaan, myös muun muassa Latvian yleisradion lähettämän live-streamin ääreen. (LSM 2022e.) Tapahtunut keräsi runsaasti huomiota ulkomailla, kuvamateriaalin monumentin näyttävästä tuhosta levitessä sekä tiedotusvälineissä että sosiaalisessa mediassa. Myös Latvian silloinen ulkoministeri Edgars Rinkēvičs (2022) kommentoi muistomerkin purkamista Twitterissä, kuvaillen Latvialle tuhoisaa neuvostomiehitystä symboloineen monumentin hävittämistä ”historian kivuliaan sivun kääntämiseksi”. Kaikille monumentin purkaminen ei ollut kuitenkaan kauan odotettu helpotus, muun muassa duuman ulkoasianvaliokunnan johtaja Leonid Slutskyn kuvaillessa monumentin purkamista ”häpeän päiväksi Euroopalle” (TASS 2022). Baltic News Networkin raportoinnin mukaan Venäjä ryhtyikin vastatoimiin välittömästi monumentin purkutöiden alettua ja käynnisti rikostutkinnan ”Venäjän intressejä toisen maailmansodan aikaisiin tapahtumiin liittyvän historiallisen muistin ylläpitämisessä” vastustaviksi koetun purkutyön tutkimiseksi ja syyllisten tuomiseksi oikeuden eteen (BNN 2022b).

Neuvostoliiton aineellinen kulttuuriperintö ja siihen liittyvät poliittiset kiistankohdat ja yhteiskunnalliset kipupisteet saivat merkittävää huomiota tiedeyhteisöltä jo ennen viimeisintä, Venäjän vuonna 2022 aloittaman hyökkäyssodan aikaansaamaa muistomerkkien kaatoaaltoa. Neuvostomuistomerkkejä ja niiden merkityksiä on tutkittu erityisesti

itäeurooppalaisten valtioiden eri väestöryhmien historiakäsitysten näkökulmasta, ja Neuvostoliittoa tai neuvostoarmeijaa kunnioittavia muistomerkkejä onkin luonnehdittu erityisesti yhteiskuntien ja yhteisöjen kahtiajakojen ilmenemispisteiksi (Kuczyńska-Zonik 2019, 56). Riiassa vuonna 2022 purettu Voiton monumentti oli Latviassa sijaitsevista neuvostomuistomerkkeistä ehdottomasti kiistanalaisin ja sen kohtalosta ja merkityksistä on väitelty runsaasti jo kolmenkymmenen vuoden ajan paitsi latvialaisessa politiikassa, myös kansainvälisesti. Tämä tutkielma tarkastelee kyseisen monumentin purkamisen tarkoitusperiä historian poliittisen käytön näkökulmasta, pyrkien selvittämään millaisia merkityksiä Neuvostoliiton voittoa toisessa maailmansodassa juhlistavaan muistomerkkiin liitettiin vuonna 2022 Latvian valtiojohdon toimesta. Miksi monumentti päätettiin purkaa ja miten purkamisen tarpeellisuutta perusteltiin? Mikä Voiton monumentin purkamisen tarkoitus oli ja mitä Latvian voidaan katsoa tavoitelleen monumentin purkamisella?

Tutkielma nojaa vahvasti aikaisempaan tutkimukseen Venäjän historiapolitiikasta erityisesti Baltian maiden tapauksessa ja lähestyy Riiassa vuonna 2022 läpivietyä Voiton monumentin purkamista osana Itä-Euroopan valtioiden lähihistoriasta ja toisen maailmansodan seurauksista käytävää tulkintakiistaa. Vaikka sekä neuvostomuistomerkit että itäeurooppalainen historiapolitiikka ovat kiinnostaneet tiedeyhteisöä vuosien ajan, on aihetta koskeva tutkimus painottunut useimmiten tarkastelemaan nimenomaan venäläistä historiapolitiikkaa, sen tavoitteita ja erityispiirteitä. Siinä missä Venäjän hyökkäys Ukrainaan ei ole missään tapauksessa vähentänyt mielenkiintoa venäläistä historiapolitiikkaa kohtaan, antoi se tiedeyhteisölle aihetta itsetutkiskeluun ja aikaansai laajamittaista keskustelua tarpeesta Venäjän, Itä-Euroopan ja Kaakkois-Aasian tutkimuksen dekolonisaatiolle ja Venäjä-keskeisyydestä poispöytäkirjalle. (esim. Prince 2023.) Vaikka tämä tutkielma ei pyri suoraan ottamaan kantaa tähän akateemisessa maailmassa käytävään keskusteluun, edustaa se näkökulmaltaan Venäjän hyökkäyssodan seurauksena yleistyvää ja ajankohtaistuvaa, Venäjä-keskeisyydestä poispöytäkirjää tutkimusta.

Aloitan katsauksella historiapolitiikan ja historian käytön käsitteisiin erityisesti Grönholmin ja Nyssösen (2019) artikkelissaan esittelemää typologiaa hyödyntäen. Tämän jälkeen esittelen baltialaisen historiapolitiikan erityispiirteitä, erityisesti neuvostomuistomerkkeihin ja toisen maailmansodan merkityksistä käytävään tulkintakiistaan keskittyen. Analysoin valitsemani Voiton monumentin purkamisen tarkoitusperiä ilmentävää aineistoa

historiallispoliittiseen kontekstiinsa upotettuna Quentin Skinnerin menetelmää soveltaen, alustaen analyysiä katsauksella kyseistä monumenttia ympäröivään yhteiskunnalliseen keskusteluun ennen ja jälkeen Ukrainaan kohdistuneen hyökkäyssodan. Tutkielman viimeisessä osiossa pohdin lyhyesti tekemieni johtopäätösten suhdetta aikaisemmassa tutkimuksessa saatuihin tuloksiin ja baltialaisen historiapolitiikan erityispiirteisiin, sekä pohdin Voiton monumentin kaatamisen mahdollista roolia, mitä tulee Latvian sisäisten jakolinjojen ja toisen maailmansodan aikaisista tapahtumista käytävän tulkintakiistan tulevaisuuteen.

2 TEOREETTINEN TAUSTOITUS

2.1 Historiapoliitikasta ja historian poliittisesta käytöstä

Torbakovin (2011, 210–11) mukaan historiapoliitikasta (*politics of history*) muodostui 2010-luvulle johtaneiden vuosikymmenten aikana tärkeä osa etenkin itäeurooppalaisten valtioiden sisä- ja ulkopolitiikkaa. Myös Nyysönen ja Grönholm esittävät historian käytön (*use of history*) paitsi yleistyneen, myös eriytyneen ja arkipäiväistyneen Euroopassa 2010-luvulle tultaessa muun muassa historiakeskustelun yhteiskunnallistumisesta ja demokratisoitumisesta johtuen (Grönholm ja Nyysönen 2019, 7–8). Yleisesti katsottuna sekä ”historiapoliitikka” että ”historian käyttö” on aihetta koskevassa tutkimuskirjallisuudessa määritelty monella eri tavalla ja Grönholm ja Nyysönen kuvailevatkin historian käytön käsitettä artikkelissaan paitsi ”akateemiselta kalskahtavaksi”, myös Suomessa huonosti tunnetuksi ja ”useimmiten kehnosti määritellyksi”.

Torbakovin (2011, 210–11) mukaan historiapoliitikka on historiallisten tapahtumien ”politikointia ja instrumentalisointia”, joka ilmenee monissa eri muodoissa, mutta jolla pyritään kuitenkin pääsääntöisesti samoja tavoitteita kohti: mahdollisimman yhtenäisen kansallisen identiteetin muodostamista tai historiallisen syyllisyyden ongelman ratkaisemista. Nämä tavoitteet, vaikkakin erilliset, ovat Torbakovin mukaan yhteydessä toisiinsa, sillä historiansa häpeäkohdat silotettuaan ja menneisyyden virheiden vastuusta vapauduttuaan on kansakunnan helpompi kokea kollektiivista ylpeyttä ”kunniakkaasta historiastaan” ja siitä, keitä he ovat. (Ibid.) Määritelmä jää toimivuudestaan huolimatta varsin laajaksi, etenkin

koska se ei erikseen tarkenna niitä tapoja, joilla historiaa on mahdollista politiikassa käyttää. Tästä johtuen täydennän Torbakovin käyttämää määritelmää Grönholmin ja Nyyssösen artikkelissaan esittämällä historian käytön eri muotoja erittelevällä typologialla, joka jakaa historian käytön neljään eri ulottuvuuteen: eksistentiaaliseen, moraaliseen, poliittiseen, sekä ideologiseen. Tätä jakoa on heidän mukaansa mahdollista käyttää eräänlaisena analyysimalina, jonka avulla historian käytön tehtävät, tasot ja tarkoitukset ovat helpommin eriteltävissä ja erilaisten toimijoiden historian käytön muodot paremmin tunnistettavissa ja vertailtavissa keskenään. (Grönholm ja Nyyssönen 2019, 17–18.) Vaikka historiapolitiikalla onkin yleisesti tarkoitettu etenkin valtiollisten toimijoiden historian käyttöä poliittisiin tarkoituksiinsa, mahdollistaa typologia myös muiden toimijoiden historiankäyttötapojen analysoinnin. Typologia ei täten ole rajoittunut pelkästään valtiollisen toimijatason tarkasteluun, vaikka tässä tutkielmassa nimenomaan siihen keskitynkin.

Historian käytön eksistentiaalinen ulottuvuus liittyy paitsi yhteisön itseymmärrykseen, myös siihen kuinka kyseinen yhteisö kokee suhteutuvansa muihin yhteisöihin. Historia toimii näin ollen ”legendojen, symboleiden ja myyttien varastona”, joiden joukosta yhteisön jäsenten on mahdollista etsiä vastauksia muun muassa identiteettiään ja historiallista kehityskulkuaan koskeviin perimmäisiin kysymyksiin (Grönholm ja Nyyssönen 2019, 18). Tämä ulottuvuus, sekä sen mukaisessa historian käytössä käytetyt instrumentit kuten muistotilaisuudet ja muistomerkit, vastaavat hyvin Torbakovin määritelmässään mainitsemien päämäärien ensimmäistä haaraa, joka liittyy nimenomaan yhtenäisen kansallisidentiteetin luomiseen menneisyyden tapahtumia tai henkilöitä muistamalla. Kansakunnalle, tai muulle yhteisölle, rakennetaan näin ollen menneisyyden tapahtumia tulkitsemalla ja sekä yksilöllisiin että yhteisesti jaettuun tunteisiin vetoamalla eräänlainen ”luomismyytti”, joka kertoo paitsi kansakunnan synnystä ja kehityskulusta, myös siitä millainen kansakunta nyt on ja millaisia sen jäsenet itse ovat.

Johtuen historian eksistentiaalisen ulottuvuuden integraalisesta asemasta mitä tulee sekä kollektiiviseen että yksilölliseen identiteettiin, kuvaavat Grönholm ja Nyyssönen (2019, 18–19) tämän kaltaista historian käyttöä ennen kaikkea yhteisön jäseniä sosiaalistavaksi ja integroivaksi toiminnaksi; kollektiivista muistia ylläpidetään ja uudistetaan asiaankuuluvilla rituaaleilla, joihin yhteisön jäsenet ottavat osaa yhteisöön uudelleen sitoutuakseen ja yhteistä historiaa koskevia merkityksiä vahvistaakseen. Esimerkkejä vastaavista rituaaleista

ovat esimerkiksi muistomerkeillä vierailu, kansallisten merkkipäivien viettäminen ja erilaisiin muistotilaisuuksiin osallistuminen.

Historian moraalisella ulottuvuudella Grönholm ja Nyysönen tarkoittavat omien sanojensa mukaan ”menneisyyden kokemusten näkemistä laajakantoisten eettisten ja yhteiskunnallisten ratkaisujen oikeuttajana tai velvoittajana” (Grönholm ja Nyysönen 2019, 20). Heidän mukaansa historiallinen tieto näyttää tästä näkökulmasta absoluuttisena totuutena – yhteisön normien, arvojen ja oikeuden- ja velvollisuudentunnon ilmentymänä, johon vetoamalla voidaan muun muassa etsiä moraalisesti oikeita ratkaisuja tai vaatia oikaisuja koettuihin vääryyksiin. Historiaan vetoamalla voidaan näin ollen myös varoittaa kansalaisia jostakin, velvoittaa heitä tekemään jotakin, tai oikeuttaa jokin poliittinen teko tai kannanotto. Velvoittava tai oikeuttava tekijä voi olla esimerkiksi Torbakovin (2011, 210–11) mainitsema ”kunniakas historia” ja kyseisen perinnön koetut velvoitteet tai vastaavasti historian tapahtumiin liitetty kollektiivinen häpeä ja tästä häpeästä johtuva tarve velanmaksulle ja kunnian takaisin lunastamiselle.

Historian poliittinen ulottuvuus liittyy määritelmän mukaan ennen kaikkea yhteiskunnan ja sen toimijoiden vallankäytön tai valtajärjestelmien oikeuttamiseen historialliseen tietoon vetoamalla ja ne sen avulla ymmärrettäväksi tekemällä (Grönholm ja Nyysönen 2019, 21). Historiaan ja historian keskeisiksi koettujen tapahtumien opetuksiin nojaavien argumentein voidaan siis legitimoida ja rationalisoida paitsi poliittisten auktoriteettien tekemiä päätöksiä ja käyttämää valtaa, myös heikentää jonkin muun toimijan uskottavuutta tai kyseenalaistaa hänen toimintansa ”historiallista oikeutusta”. Vaikka historiaa on käytetty vallan legitimoimisessa etenkin totalitaaristen hallintojen tapauksissa, on historian poliittinen ulottuvuus vahvasti läsnä Grönholmin ja Nyysösen (2019, 21–22) mukaan myös demokraattisissa valtioissa etenkin historiallisen tiedon edellä kuvatun välineellisen käytön osalta, josta Grönholm ja Nyysönen nostavat esimerkiksi Virossa 2000-luvun alkupuolella harjoitetun historiapolitiikan, jonka avulla oikeutettiin valtion liittyminen Natoon.

Toisaalta tutkijat pitävät malliesimerkkinä historian poliittisen ulottuvuuden käytöstä myös erilaisia ”historian hallintaan” pyrkiviä poliittisia tai instituutionaalisia toimia, joita voidaan niin ikään perustella historiaan ja sen traumaattisiin tapahtumiin vetoamalla (Grönholm ja Nyysönen 2019, 12; 21–22). Myös muu tutkimuskirjallisuus on nostanut esiin vastaavia ”vastapropagandan” piirteitä saavan historiapolitiikan käyttötavan ja esimerkiksi

Puolassa on tutkittu käytetyn historiaa Venäjän aggressiivisiksi koettujen historiapolitiittisten toimien vastustamiseen (Stobiecki 2008, 187–88). Historiapoliitiikkaa voidaan käyttää täten myös muiden käyttämää, vihamieliseksi koettua historiapolitiikkaa vastaan.

Viimeinen Grönholmin ja Nyyssösen typologian ulottuvuus koskee historian ideologista ulottuvuutta, jossa on heidän mukaansa kyse siitä, ”miten erilaisten aatteiden ja ideologioiden piirissä historiallista tietoa ja kertomuksia voidaan käyttää oman opin keskeisten teesien tai dogmien vahvistamisessa sekä kilpailevan aatteen kyseenalaistamisessa”. Tutkijat huomauttavat etenkin totalitaarisille ideologioille ja järjestelmille olevan ominaista eräänlainen ”historian omiminen” ja se, että omaa oppia tukevien tulkintojen korostamisen lisäksi aktiivisesti tukahdutetaan kaikki tämän opin mahdollisesti kyseenalaistavat tulkinnat. (Grönholm ja Nyyssönen 2019, 22.) Toisaalta vastaava ei ole vierasta myöskään demokraattisille järjestelmille ja muun muassa Stobiecki (2008, 180) on argumentoinut, että siinä missä totalitaarisissa järjestelmissä historian käyttö on yksisuuntaistunut ja keskittyy palvelemaan nimenomaan hallitsevan eliitin intressejä valtion informaatiomonopolista johtuen, on demokraattisille järjestelmille tyypillistä eri sidosryhmien välinen jatkuva kamppailu, jossa nämä ryhmät yrittävät edistää omaa historiakäsitystään ja oman ideologiansa oikeellisuutta ”väärää” historiantulkintoja haastamalla ja kyseenalaistamalla. Tästä näkökulmasta katsottuna historian hallinnasta käydään täten jatkuvaa mikrotason kamppailua yhteiskunnan eri tasoilla.

Historian hallinta, ja historiapolitiikka ylipäättänsä, nauttii korostettua asemaa etenkin tilanteissa, joissa valtioon kohdistuu ulkoinen uhka. Historia voidaan valjastaa sekä taisteluhengen nostattamiseksi, että vastustajan mustamaalaamiseksi aikaisemmin koetuista vääryyksistä muistuttamalla ja vastakkainasettelua lietsomalla. (Grönholm ja Nyyssönen 2019, 13.) Toisaalta historialliseen yhteenkuuluvuuteen tai aikaisempaan avunantoon vetoamalla voidaan rakentaa myös solidaarisuutta ja liittolaisuutta kansakuntien välille, mikä on avainasemassa mitä tulee esimerkiksi aseavun saantiin, kuten Venäjän hyökkäyssota Ukrainassa on demonstroinut. Siinä missä vastakkainasettelu ja kärjistynyt historiapolitiikka kiinteästi kuuluvat sotatilanteeseen valtion keskittäessä resurssinsa siihen kohdistuvan uhan torjumi- seen, mahdollistaa rauha Grönholmin ja Nyyssösen (2019, 13–14) mukaan monimuotoisten ja vaihtoehtoisten näkökantojen huomioon ottamisen ja jopa jonkinlaiseen yhteisymmärrykseen pääsemisen menneestä ja sen tapahtumista. Tämä ei ole tullut kuitenkaan kyseeseen Baltiassa ja Venäjällä, kuten käy ilmi entisen neuvostovaltioiden keskenään antagonistisia historia-

tulkintoja, sekä niiden seurauksia analysoineesta monimuotoisesta tutkimuskirjallisuudesta. Seuraava osio luo tiiviin katsauksen tähän kirjallisuuteen, kiinnittäen erityistä huomiota Baltiassa pystytettyihin neuvostomonumentteihin ja niiden asemaan toisen maailmansodan ta-
pahtumista ja niiden merkityksistä käytävissä tulkintakiistoissa.

2.2 Historian käyttö Venäjällä ja Baltiassa

Ensimmäiset toisen maailmansodan voittoa ja tälle voitolle keskeisiä sankareita muistavat muistomerkit pystytettiin Neuvostoliitossa välittömästi sodan päättymisen jälkeen 1945. Näiden monumenttien ensisijainen tarkoitus Itä-Blokin alueella oli tyrmätä alueen kansallisiin identiteetteihin kytetyvät uskomukset ja käyttäytymismallit uuden kollektiivisen neuvostoidentiteetin tieltä erityisesti pääkaupunkien julkinen tila haltuun ottamalla. (Kuczyńska-Zonik 2019, 52.) Muistomerkkien merkitys Neuvostoliiton identiteettipolitiikalle korostui entisestään Leonid Brežnevin kaudella 1964–1982, kun suuren isänmaallisen sodan päättymispäivä, voitonpäivä, sai valtiollisen vapaapäivän aseman ja neuvostohallinto ryhtyi toimiin ”voiton” tuomiseksi konkreettiseksi osaksi kansalaisten jokapäiväistä elämää. Zelče (2018, 391–92) mainitsee esimerkkeinä näistä toimista muun muassa erilaisten muistoesineiden ja -kolikoiden massatuottamisen, erinäisten kunniamainintojen ja arvonimien jakamisen, sekä lukemattomien uusien muistomerkkien pystyttämisen ympäri Neuvostoliittoa. Sankarillisen voiton natsi-Saksasta noustessa neuvostoidentiteetin keskiöön sodan kiperät muistot, kuten massiiviset tappiot ja Stalinin sortojen kauhistuttavat seuraukset, tarkoituksellisesti tuhkautettiin ja Zelče argumentoikin Brežnevin vedonneen Suuren isänmaallisen sodan muistoon useita kertoja mobilisoidakseen kannatusta muun muassa Afganistanin sodan aikana. (Zelče 2018, 392.)

Neuvostoliiton romahdettua valtaosa Itä- ja Keski-Euroopan entisissä sosialistimaissa sijainneista neuvostomuistomerkeistä purettiin (Koivunen 2023, 74). Vanhaa järjestelmää symboloivat muistomerkit hävittäessään tai syrjään siirtäessään rautaesiripun takaa paljastuneet entisen Itä-Blokin maat korvasivat vuosikausia hallinneen neuvostoideologian omilla vanhoilla kansallisilla ideologioillaan tai tarvittaessa loivat kokonaan uuden sellaisen (Kuczyńska-Zonik 2019, 52; Torbakov 2011, 212–13; 220). Katujen nimet vaihdettiin

alkuperäisiksi, muistomerkit kaatuivat uusien tieltä ja kansalliset symbolit palautettiin takaisin katukuvaan. Kaikki ei ollut kuitenkaan entisellään, sillä neuvostoaika oli jättänyt moniin alueen itsenäistyneisiin valtioihin, muun muassa Viroon ja Latviaan, kookkaat venäläisvähemmistöt, jotka syrjäytettiin kansallisidentiteetin jälleerakennuksen seurauksena ”toisen” rooliin, ulkopuolisiksi uusissa kotimaissaan (Torbakov 2011, 213; Bērziņa ym. 2023, 713).

Venäjän uusien rajojen ulkopuolelle jääneiden etnisten venäläisten kansalaisuuksia koskevien käytännönkysymysten ratkaisemisen lisäksi Venäjä ja muut entiset neuvostovaltiot solmivat 1990-luvulla useita bilateraalaisia sopimuksia liittyen neuvostoaikaisten sotamuistomerkkien ja sankarihautojen ylläpitoon ja hoitoon. Myös Latvia solmi vastaavan sopimuksen Venäjän kanssa vuonna 1994, kun taas esimerkiksi Viro pidättäytyi sopimuksista liittyen muistomerkkien ylläpitoon, epäillen Venäjän olevan halukas käyttämään kyseisiä muistomerkkejä omiin poliittisiin tarkoituksiinsa. (Koivunen 2023, 74–75; 78.)

Kuten ennalta mainittua, entisen Neuvostoliiton alueen kansalliset identiteetit ja ristiriitaiset historiatulkinnat ovat vuosikausien ajan saaneet merkittävää huomiota tiedeyhteisöltä. Aihetta on tutkittu runsaasti sekä kansainvälisen politiikan näkökulmasta (esim. Berg ja Ehin 2009), että yksittäisten valtioiden venäläisvähemmistöihin ja heidän historiatulkintoihinsa keskittyen (esim. Cheskin 2012; Kallas 2016; Bērziņa ym. 2023). Ylivoimaisesti eniten huomiota on saanut Neuvostoliiton perilliseksi julistautuneen Venäjän aggressiivinen historiapolitiikka ja sille perustuva uusimperialistinen kansallinen identiteetti, joka mieltää Venäjän nykyrajojen ulkopuolella asuvat venäläisväestöt osaksi suurempaa, Venäjän johtamaa ideologista yhteisöä, ”venäläistä maailmaa” (mm. Kallas 2016, 3–5; Suslov 2018, 333). Suslovin (2018) mukaan ”venäläisen maailman” käsite tuli mukaan venäläiseen politiikkaan jo 1990-luvulla, mutta sitä on sittemmin uudelleenmuovattu vastaamaan Kremlin poliittisia tarpeita. ”Venäläisen maailman” on määritelty kuvaavan muun muassa Venäjän miellettyä vaikutuspiiriä ja sen muodostavaa yhteisöä, jonka jäseniä sitoo yhteen paitsi venäjän kieli, myös jaettu yhteys ja kiintymys venäläiseen kulttuuriperimään ja yhteiseen neuvostohistoriaan (Kallas 2016, 7). Venäjä kokee oikeudekseen puolustaa näiden ”maanmiestensä” (*compatriots*) etua ja oikeuksia myös rajojensa ulkopuolella ja onkin kritisoinut erityisesti Viroa ja Latviaa alueidensa venäläisvähemmistöihin kohdistetuista väitetyistä ihmisoikeusrikkomuksista (Suslov 2018, 340–41).

Erityisesti Baltiassa on tehty paljon tutkimusta liittyen Venäjän mahdollisuuksiin käyttää rajojensa ulkopuolella asuvaa venäläisväestöä pehmeän vallankäyttönsä välineenä. Viron venäläisvähemmistöä tutkinut Kallas (2016) on paikantanut Venäjän ”maamiespolitiikan” (*compatriot policy*) tavoitteiksi erilaisten kulttuuristen, taloudellisten ja poliittisten siteiden luomisen, sekä vironvenäläisten identiteetin vahvistamisen ja tuomisen lähemmäs Venäjää. Vaikka Venäjä on hänen mukaansa onnistunut vain heikosti luomaan ja ylläpitämään poliittisia ja taloudellisia siteitä itsensä ja vironvenäläisten välillä muun muassa poliittisia järjestöjä rahoittamalla, on venäläisen kulttuuriperimän ja historian käytössä valtavaa potentiaalia edellä mainittujen tavoitteiden saavuttamisen kannalta (Kallas 2016, 9–11; 18). Huomattavaa on kuitenkin myös se, että valtaosa venäläiseen kieleen, kulttuuriin ja historiaan positiivisesti asennoituvista vironvenäläisistä, joista osa jopa kannattaa joitakin Venäjän kulttuuri- ja historiapolitiittisista toimista Virossa, ei koe minkäänlaista poliittista yhteenkuuluvuutta itse Venäjän valtion kanssa. Kulttuuriin tai historiaan perustuvan identiteetin ei näin ollen voida siis automaattisesti katsoa vastaavan tai tuottavan poliittista identiteettiä. (Ibid., 15.)

Samankaltaisiin tuloksiin on päädytty myös latvianvenäläisiä ja heidän historiatiulkintojaan koskevassa tutkimuksessa. Erityisesti latvianvenäläisen nuorison on todettu identifioituvan hyvin heikosti Venäjän valtioon, minkä vuoksi Venäjän maamiespolitiikan on Latviassa päätelty suurilta osin epäonnistuneen (Bērziņa ym. 2023, 710; 712). Tästä huolimatta tutkimuskirjallisuudessa kiinnitetään toistuvasti huomiota näennäisesti ammottavaan railoon latvialaisten ja latvianvenäläisten historiatiulkintojen välillä, jonka voidaan katsoa peilaavan Latvian ja Venäjän valtioiden välistä tulkintakiistaa toisen maailmansodan aikaisista tapahtumista ja sodan seurauksista. Tämä seuraavana käsiteltävä railo on esitetty yhtäältä Latvian sisäisten etnisten jakolinjojen ylläpitäjänä (Bērziņa ym. 2023, 705), mutta myös perimmäisenä syynä Latvian ja Venäjän jatkuvasti huonoille suhteille (Berg ja Ehin 2009).

Baltian maiden on todettu esittävän itsensä kahden symmetrisesti yhtä kauhistuttavan miehitysjakson uhreina, joista ensimmäinen alkoi vuonna 1940 Neuvostoliiton toimesta. Toinen miehitysjakso alkoi vain vuotta myöhemmin, 1941, natsi-Saksan miehittäessä Baltian maat osana Neuvostoliittoon kohdistunutta suurhyökkäystä. Kun Neuvostoliitto viimein ”vapautti” alueet, se latvialaisen tulkinnan mukaan vain miehitti ne uudelleen, tällä kertaa aina vuoteen 1991 asti. Neuvostoliiton ja nyky-Venäjän jaettu tulkinta tapahtumista

kiittää neuvostomiehityksen koskaan tapahtuneen, sillä tämän tulkinnan mukaan Latvia liittyi Neuvostoliittoon vapaaehtoisesti vuonna 1940. (Cheskin 2012, 561; Bērziņa ym. 2023, 702–3.) Tästä näkökulmasta katsottuna ainoa Latvian toisessa maailmansodassa miehittänyt valtio oli natsi-Saksa, jonka terrorin alta Neuvostoliitto Latvian sankarillisesti vapautti.

Torbakov (2011, 211–12) esittää tämän Venäjän tänäkin päivänä sinnikkäästi yläpitämän tulkinnan joutuneen silmittömän hyökkäyksen kohteeksi muiden entisten neuvostomaiden historiapolitiikan seurauksena. Venäjän historiakäsitystä haastavan historiapolitiikan pääasiallisia tavoitteita ovat hänen mukaansa nimenomaan neuvosto- ja natsimiehitysten symmetrinen tuomitseminen ja tunnustuksen hakeminen erityisesti neuvostohallinnon alla kärsityille kauheuksille. Bērziņa kollegoineen (2023, 703) on korostanut vastaavan historiapolitiikan tärkeyttä myös Baltian maiden suvereniteetin legitimoimisen kannalta, ja toteaaakin juuri neuvostomiehityksen laittomuuden korostamisen olevan baltialaisen historiatulkinnan ja -politiikan keskiössä. Venäjä kokee nämä hyökkäykset paitsi loukkaaviksi, myös intressiensä vastaisiksi ja käy siksi aktiivista taistelua näitä ”valheellisia väitteitä” ja ”Venäjän vastaista provokaatiota” vastaan muun muassa Latviassa sijaitsevien neuvostomuistomerkkien ylläpitoa tukemalla ja Riassa järjestettäviä voitonpäivän juhlallisuuksia rahoittamalla (Torbakov 2011, 210–12; Zelče 2018, 407; Bērziņš 2023, 50; Bērziņa ym. 2023, 705).

Myös Latvia on ottanut historian hallinnan konkreettiseksi osaksi politiikkaansa suojautuakseen edellä mainituilta suvereniteettiaan ja uskottavuuttaan kyseenalaistavilta tulkintoilta, ja ottaa siten aktiivisesti osaa tähän tulkintakiistaan toisesta maailmansodasta ja sen merkityksistä (Bērziņš 2023, 50–51). Erityisesti Riassa sijainnut Neuvostoliiton Voiton monumentti ja sen purkaminen vuonna 2022 on tuoreessa tutkimuskirjallisuudessa tunnistettu latvialaista yhteiskuntaa ennestään polarisoineeksi historiapolitiittiseksi teoksi (Bērziņa ym. 2023, 713–14), jolla Latvia Bērziņšin (2023, 51) tulkinnan mukaan taistelee Venäjän monumentin avulla edistämään imperialistista ideologiaa ja maailmankuvaa vastaan. Tutkielma palaa pian tarkastelemaan lähemmin kyseisen monumentin kaatamiseen liittyvää historiapolitiikkaa ja sen mahdollisia tavoitteita, tarkentaen ensin käyttämäänsä analyysimenetelmää ja lähestymiskulmaa.

3 ANALYYSIMENETELMÄ JA TUTKIMUSAINEISTO

3.1 Quentin Skinnerin kontekstuaalinen retoriikan analyysi

Quentin Skinner on aatehistorioitsija ja politiikan teoreetikko, joka yhdistetään useimmiten Cambridgen kontekstuaaliseen koulukuntaan. Palosen mukaan Skinnerin ajattelun keskiössä on voimakkaan perspektivistinen näkemys siitä, että menneessä esitettyjen väitteiden tai uskomusten totuudenmukaisuuteen keskittyminen estää tutkijaa ymmärtämästä tutkimiensa tekstien historiallista "pointtia" ja poliittista merkitystä. (Palonen 2003, 2-3.) "Pointilla" Skinner tarkoittaa tekijän tekoonsa itse liittämiä merkityksiä, joiden ymmärtämisen on oltava analyysin keskiössä, mikäli tavoitteena on selvittää, mitä tekijä on itse halunnut teollaan ilmaista ja mikä teon tarkoitus on ollut. (Skinner 2002, 96-101; 113; Palonen 1996, 131; 2003, 32-35.) Skinnerin ajattelun mukaan tarkasteltavaa tekstiä on näin ollen lähestyttävä aina toimijan - siis puhujan tai kirjoittajan - tilanteesta käsin ja hänet ympäröivä konteksti huomioon ottaen, sen sijaan että tekstiä lähestyttäisiin yksiomaan sen aikaansaannoksien, seurausten, totuudenmukaisuuden tai siitä myöhemmin tehtyjen tulkintojen näkökulmasta. Palosen (2003, 32) sanoin, "se mitä sanottiin ei ole ainoa tai edes pääasiallinen mielenkiinnon kohde, vaan erityisesti *miksi* ja *miten* jotakin sanottiin".

Molemmat näistä kysymyksistä liittyvät Skinnerin käsitykseen tarkastelun alaisista ideoista ja argumenteista "siirtoina" (*moves*), jotka liittyvät johonkin ajassaan käytävään kiistaan tai debattiin. (Skinner 2002, 115; Palonen 2003, 37.) Tarkasteltavat puheaktit ovat näin ollen aina suuntautuneet johonkin tiettyyn aikansa tilanteeseen, jossa merkittäväksi

tulkittuihin kysymyksiin puheaktin tekijä ottaa puheessaan kantaa. Nämä kysymykset ja niihin liittyvät kannanotot ovat tilanne- ja teemakohtaisia, mikä entisestään korostaa analyysin kontekstilähtöisyyden tärkeyttä. (Palonen 1996, 132.) Toisaalta Palonen (Ibid., 132–33) painottaa jälleen, ettei tarkasteltavia puhetekoja tulisi Skinnerin mukaan tulkita lopullisina vastauksina puhujan puheessaan käsittelemiin kysymyksiin, vaan ainoastaan yksittäisinä puheenvuoroina (”siirtoina”) tässä laajemmassa keskustelussa. Ymmärtääkseen tarkastelemaansa tekstiä ja sen ”pointtia”, tutkijan on siis tarkasteltava tekstiä osana tätä laajempaa keskustelua, joka osaltaan muodostaa tekstiä, sen merkityksiä ja sen tavoitteita selittävän kontekstin. (Skinner 2002, 115.)

Käytännössä Skinnerin metodologia siis lähestyy poliittisten tekstien analyysiä paitsi analysoitavan tekstin tarkoitetun vaikutuksen (*intended illocutionary force*) kautta, myös kyseisen tekstin kontekstia ja aihetta (*occasion*) tarkastelemalla (Skinner 2002, 114–15; 118–20). Skinner nimittää tämän kontekstin tärkeimmäksi elementiksi edellä kuvatun tekstiä ympäröivän yhteiskunnallisen keskustelun, johon kyseinen teksti ottaa omalta osaltaan kantaa: jotta tehdyn argumentin motiiveja voidaan yrittää ymmärtää, täytyy ymmärtää ensin sen taustalla vaikuttavia olettamuksia ja keskustelussa aiemmin esitettyjä puheenvuoroja. Historiallisten tekstien analyysien tapauksissa tämä edellyttää laaja-alaista ja yksityiskohtaista historian tutkimusta ja tutustumista myös muihin samaa aihepiiriä käsitteleviin aikalaispolitiikan teksteihin. (Ibid., 115–17.) Myös tuoreempien tekstien analyysi vaatii tekstin käsittelemään aiheeseen ja siitä käytyyn keskusteluun perehtymistä, tosin modernien tekstien analyysissä on ilmiselviä etuja, mitä tulee materiaalin saatavuuteen ja tekstin merkitysten arviointiin sosiaalisessa kontekstissaan.

Sosiaalinen konteksti on kuin onkin toinen Skinnerin metodologian tärkeä elementti, jonka huomioidessaan tutkija tarkastelee kielellisen toiminnan sosiaalisia merkityksiä (*meaning*), joiden ymmärtäminen on tarkasteltavan tekstin aiotun vaikutuksen analysoinnin keskiössä. Käytännössä tämä tarkoittaa, että tekstin motivaatioiden ymmärtämisen kannalta on tärkeää olla tietoinen niiden taustalla mahdollisesti vallitsevista uskomuksista ja sosiaalisista ja kulttuurisista konventioista, joilla on voinut olla vaikutusta tekstin ilmaisuun. (Skinner 2002, 140–43.)

Seuraavassa osiossa selvennän menetelmän käyttötapaa tämän tutkielman tarkasteleman aineiston tapauksessa, sekä esittelen tutkielman tulokulman suhteessa menetelmään ja edellä käsiteltyyn teoreettiseen kehykseen.

3.2 Tutkimusaineisto ja näkökulma

Kuten johdannossa mainittua, tämä tutkielma tarkastelee Riassa vuonna 2022 puretun Voiton monumentiksi kutsutun, Neuvostoliiton voittoa toisessa maailmansodassa muistavan muistomerkin kaatamisen tarkoituksena historiapoliittikan näkökulmasta. Tarkoituksellisesti tarkoitan tässä yhteydessä monumentin kaatamisen ”pointtia”, eli siis sitä, millaisia merkityksiä Latvian valtiojohto tekoonsa liitti, mitä teolla tarkoitettiin ja mitä teolla pyrittiin saamaan aikaan. Historiapoliittikka – tai laajemmin ilmaistuna, historian poliittinen käyttö – on relevantti tulokulma, sillä aiemmin esittelemässäni tutkimuksessa on tunnistettu kyseisen monumentin kaataminen yhdeksi Latvian käyttämäksi työkaluksi toisen maailmansodan merkityksistä käytävässä tulkintakiistassa. Tämän tutkielman tapauksessa Voiton monumentin kaataminen mielletään siis ikään kuin argumentiksi, joka esitetään kyseisen tulkintakiistan kontekstissa.

Monumentin kaataminen ei ilmeisesti ole sellainen poliittinen teko tai teksti, johon Skinnerin menetelmää voitaisiin suoraan soveltaa. Tämän ongelman ratkaistakseni, olen valikoinut monumentin kaatamisen ”pointtia” ilmentäväksi aineistoksi kolme tekstiä, jotka edustavat Latvian valtiojohtoon monumentin kaatamiselle esittämiä perusteita. Ensimmäinen aineiston teksti on Latvian parlamentti Saeiman julkaisema lehdistötiedote, joka koskee edellä mainitun, neuvostomonumentteja suojelevan bilateraalisin sopimuksen voimassaolon keskeyttämistä ja sen syytä (Saeima Press Service 2022a). Toinen aineiston teksteistä on silloisen presidentin Egils Levitsin (2022) puhe, jossa hän esittää omat tulkintansa Voiton monumentin merkityksistä ja perustelunsa monumentin purkamiselle. Viimeinen teksti on Voiton monumentin kohtalon sinetöineestä lakimuutoksesta kertova lehdistötiedote, jossa eritellään tämän kaikkien natsi- ja neuvostohallintoja ylistävien muistomerkkien purkamisesta määräävän lain tarkoitukset, kuten ne on myös laissa itsessään määritelty (Saeima Press Service 2022b).

Käsitän kyseiset tekstit Latvian valtiojohdon kantaa hyvin edustavaksi erityisesti, sillä aineiston edellä mainitut kaksi lehdistötiedotetta kuvaavat Latvian demokraattisesti valitun parlamentin jo käsittelemiä ja hyväksymiä lakiuudistuksia – siis parlamentarismin ja parlamentaarisen prosessin ”tulosta” yksittäisten ministerien tai kansanedustajien henkilökohtaisten kannanottojen sijaan. Myös presidentti Levitsin pitämä puhe ja tässä puheessa ilmaistu kannanotto on itseään suurempi siinä mielessä, että Latvian presidentin virassa toimiessaan Levits toimii maansa ensisijaisena edustajana kansainvälisessä politiikassa ja toimii siten presidentin auktoriteetilla puhuessaan kansansa äänenä.

Koska tutkielma on rajautunut tarkastelemaan ainoastaan valtiotason toimintaa, ei aineistossa ole edustettuna kansalaiskeskustelua tai sen osapuolia edustavia tekstejä. Tästä huolimatta, koska Voiton monumenttia ja sen purkamista ympäröivä kansalaiskeskustelu on aineistoa ympäröivän historiallispoliittisen kontekstin ytimessä, aloitan analyysini katsauksella tähän keskusteluun ennen ja jälkeen Venäjän hyökkäyssodan Ukrainassa. Tämän jälkeen analysoin edellä esiteltyjä tekstejä Skinnerin menetelmää soveltaen kontekstiinsa upotettuina, siis osana monumentin merkityksestä käytävää kansallista ja kansainvälistä tulkintakiistaa.

4 ANALYYSI

4.1 Voiton monumentti tulkintakiistan keskiössä

Riiassa Väinäjoen länsipuolella sijaitseva Voiton puisto (lat. *Uzvaras parks*) sai nykyisen nimensä jo vuonna 1923 osana Latvian itsenäistymissodan voiton viisivuotispäivää muistavia juhlallisuuksia (LSM 2023). Puistossa juhlittiin sittemmin muun muassa Latvian laulu- ja tanssifestivaaleja ja puistoa suunniteltiin kehitettävän edelleen tämän kaltaisiin Latvian itsenäisyyttä ja kulttuuria juhlistaviin tarkoituksiin paremmin soveltuvaksi (TBT 2013; BC 2016). Nämä aikomukset kuitenkin keskeytyivät Neuvostoliiton miehityksen ja toisen maailmansodan myötä, eikä 1930-luvulla laadittuja suunnitelmia päästy kokonaisuudessaan koskaan toteuttamaan.

Puiston nimi vaihdettiin väliaikaisesti neuvostoajan hengessä vuonna 1961, mutta se palautettiin jälleen alkuperäiseksi Riian kaupunginvaltuuston päätöksellä vuonna 1985. Samana vuonna puistoon rakennetulle aukiolle pystytettiin lähes 80 metrinen valtavan karppialtaan reunalla seisova betoniobeliski, sekä sitä ympäröivät neljä kookasta patsasta. Kolme näistä patsaista esittää kypäräpäisiä neuvostosotilaita, jotka tervehtivät edessään seisovaa vieläkin suurempaa naishahmoa, äitimaata. (Kuczyńska-Zonik 2019, 53; Zelče 2018, 394.) Äitimaan alla olevalle jalustalle on kaiverrettu suuren isänmaallisen sodan vuosiluvut, 1941–1945, jonka muistoa kokonaisuuden on tarkoitus ylläpitää: siinä missä muistomerkin virallinen nimi on ”Monumentti neuvosto-Latvian ja Riian vapauttajille saksalaisilta fasistivalloittajilta”, kutsutaan sitä usein ”Neuvosto-armeijan voiton monumentiksi” tai vieläkin

yksinkertaisemmin ”Voiton monumentiksi”, joka on myös yleisin monumentista mediassa käytetty ilmaus. Monumentin pystyttämisen myötä puistoalueen nimessä alun perin edustettu juuri itsenäistyneen Latvian voitto pyyhittiin pois ja korvattiin puna-armeijan voitolla perimmäisestä vihollisestaan. Latvialaisille monumentin edustama ”voitto” merkitsi kuitenkin edellä käsiteltyä itsenäisyyden menettämistä ja kymmeniä tuhansia uhreja vaatineen, yli neljäkymmentä vuotta kestäneen miehitysajanjakson alkua. Latvialaisväestön keskuudessa lähes kaikkialle Riikaan näkyvästä monumentista käytettiinkin laajalti useita halventavia nimityksiä, kuten ”Moskovan sormi”. (Kuczyńska-Zonik 2019, 53.)

Suuren isänmaallisen sodan muistoa edustavien muistomerkkien on tutkittu olevan erityisen tärkeässä asemassa mitä tulee venäjänkielisten vähemmistöjen identiteettien rakentamiseen ja yhteisöön kuulumisen tunteiden ilmaisemiseen (Kuczyńska-Zonik 2019, 58). Voittoa ja sen vaatimia uhrauksia muistellaan vuosittain voitonpäivänä yhdeksäs toukokuuta, jolloin myös Riissa oli neuvostoaikoina tapana kokoontua organisoidusti Voiton monumentille laskemaan kukkia ja seppeleitä ja muistelemaan sodassa palvelleita sukulaisia. Tämän lisäksi voitonpäivän juhlallisuuksiin kuului muun muassa kilpailuja sotilas- ja moottoriurheilussa, ilotulituksia, sekä muita tapahtumia, joiden tarkoituksena oli Zelčen (2018, 394) mukaan integroida latvialaiset osaksi neuvostojärjestelmää neuvostokansalaiselle ihanteellisia käyttäytymisnormeja edistämällä.

Latvian itsenäistyttyä Neuvostoliitosta vuonna 1991 voitonpäivä menetti virallisen statuksensa, mutta jatkoi kuitenkin eloaan venäjänkielisen vähemmistön keskuudessa, jonka jäsenet jatkoivat juhlan perinnettä sekä edellisten vuosien juhlintoja uusintaen että uusia perinteitä omaksuen (Zelče 2018, 402). Voiton monumentista vakiintui jälleen voitonpäivän juhlapaikka vuonna 1994 Latvian sosialistisen puolueen aloitteesta, ja monumentin juurella järjestetyt tapahtumat kokosivat yhteen seuraavina vuosina jopa kymmeniä tuhansia venäjänkielisen väestön edustajia. Voitonpäivän saadessa 2000-luvun mittaan uutta jalansijaa Putinin Venäjällä kansallisidentiteettiä vahvistamaan tarkoitettun historiapolitiikan seurauksena, kasvoi juhlapäivän suosio entisestään myös Latviassa. (Zelče 2018, 393; 403.) Vuonna 2005 Voiton monumentin juurella järjestettyjen Neuvostoliiton voiton 60-vuotispäiviä muistavien juhlallisuuksien onkin raportoitu houkuttelleen Riikaan yli 250 000 juhlijan massan (LSM 2022d). Venäjän suurlähetystöllä ja venäläisvähemmistön ääniä tavoittelevilla puolueilla oli suuri rooli juhlallisuuksien järjestämisessä, ja vuoden 2005 juhlapäivän kuvataan

olleen paitsi äärimmäisen kaupallistunut, myös silmiinpistävän epälatvialainen, kuten kävi Zelčen (2018, 403–4) mukaan ilmi juhlassa käytetyistä yksinomaan Neuvostoliittoa ja Venäjää juhlistaneista symboleista.

Voitonpäivän suosion on todettu merkittävästi lopahtaneen 2010-luvun mittaan (Kuczyńska-Zonik 2019, 59–60; Zelče 2018, 407) ja etenkin Latviassa syntyneen venäjänkielisen nuorison on todettu suhtautuvan aikaisempia sukupolvia huomattavasti avoimemmin erilaisiin tulkintoihin Latvian lähihistoriasta (Cheskin 2012). Tästä huolimatta, sekä voitonpäivä että toista maailmansotaa tulkitsevat keskenään ristiriitaiset tulkinnat on paikannettu syvän jakolinjan aiheuttajaksi paitsi latvialaisessa yhteiskunnassa, myös Latvian ja Venäjän valtioiden välillä (mm. Torbakov 2011; Berg ja Ehin 2009; Bērziņa ym. 2023, 705). Muun muassa Kuczyńska-Zonik (2019, 56) argumentoi etenkin Virossa ja Latviassa sijainneiden puna-armeijan muistomerkkien muodostuneen yhteisöjen välisten yhteenottojen symboleiksi monumenttien kohtalosta käydyn tunteikkaan keskustelun ja voitonpäivän juhllallisuuksia ympäröineiden paikoin väkivaltaisten yhteenottojen seurauksena. Latviassa varsinkin oikeistopuolueet ja muut kansallismieliset liikkeet ovat vaatineet Voiton monumentin ja muiden vastaavien muistomerkkien purkamista tasaisin väliajoin, ja monumentti yritettiin jopa räjäyttää vuonna 1997 kansallismielisen äärioikeistoryhmän toimesta. (Kuczyńska-Zonik 2019, 57.) Suoranaisen purkamisen vaatimisen lisäksi keskustelua on käyty niin latvialaisten kuin venäläisvähemmistönkin edustajien keskuudessa Voiton monumentin ja muiden muistomerkkien mahdollisesta uudelleennimeämisestä tai osittaisesta muokkaamisesta ”nykypäivän realiteettien mukaisiksi”, nämä keskustelut eivät kuitenkaan johtaneet konkreettisiin muutoksiin (Ibid.).

Viimeisen kymmenen vuoden aikana Latvian parlamentti Saeiman valmistele-
van komitean käsittelyyn on edennyt ainakin kolme Voiton monumentin purkamista vaativaa kansalaisaloitetta vuosina 2013, 2016 ja 2019, joista ensimmäinen vaati Voiton monumentin purkamista ja Voiton puiston uudelleenrakentamista alkuperäisten, Neuvostoliiton miehitystä edeltäneiden suunnitelmien mukaisesti. Latvian silloinen oikeusministeri Jānis Bordāns ilmaisi julkisesti tukensa aloitteelle, kutsuen monumentin sijaintia Latvian uuden kansalliskirjaston vieressä ”mahdottomaksi hyväksyä”. (BC 2013.) Lausuntoa seurasi suurehko kohu ja se kohtasi vastustusta etenkin kansainvälisesti, kuten käy ilmi Venäjän ulkoasiainministeriön julkaisemasta tiedotteesta, jossa ministeriön edustaja Alexander Lukashевич väitti

Bordānsin kyynisen vaatimuksen monumentin purkamisesta vaarantavan Latvian ja Venäjän väliset suhteet ja olevan ”uusi todiste Riian sitoutumisesta toisen maailmansodan tulosten vääristämiseen” ja ”natsien kunnian palauttamiseen”. (Venäjän federaation ulkoasiainministeriö 2013.)

Vuonna 2016 Saeiman komitean käsittelyyn edennyt aloite vaati niin ikään Voiton puiston uudelleenrakentamista alkuperäisten suunnitelmien mukaiseksi, sillä puiston koettiin nyky muodossaan aiheuttavan ”tarpeetonta konfrontaatiota”. Medialähteiden mukaan Latvian ulkoministeriö perusteli yli 10 000 allekirjoitusta keränneen kansalaisaloitteen hylkäämistä Latvian ja Venäjän vuonna 1994 solmineella sotamuistomerkkien suojelemiseen velvoittavalla sopimuksella, jonka nojalla myös aikaisemmat Voiton monumenttia koskevat aloitteet oli hylätty. Tämän lisäksi Riian kaupungin kerrotaan vastustaneen ehdotusta monumentin purkamisesta, sillä jo rakennetun puistoalueen uudelleenkehittämistä ei pidetty tarpeellisena. (BC 2016.)

Vuoden 2019 aloite Voiton monumentin purkamisesta sai niin ikään tarvittavat 10 000 allekirjoitusta ja eteni täten komitean työpöydälle. Tällä kertaa Latvian yleisradio (LSM 2019) uutisoi aloitetta käsitelleen komitean olleen voimakkaasti jakautunut ”supersensitiiviseksi” kuvatun aiheen tiimoilta: siinä missä osa jäsenistä suoraan tyrmäsi ehdotuksen monumentin purkamisesta vedoten sekä Venäjän ja Latvian väliseen sopimukseen että purkamisen yhteiskuntaa jakavaan ja turvallisuutta vaarantavaan vaikutukseen, oli osa jäsenistä valmis uudelleennimeämään, museoimaan tai jopa kokonaisuudessaan hävittämään Riassa sijaitsevan Voiton monumentin. Samassa yleisradion artikkelissa mainitaan kuitenkin myös toisesta, yli 20 000 allekirjoitusta keränneestä ja komitean käsittelyyn niin ikään etenevästä vastaaloitteesta, jossa vaaditaan ”toimia sotamuistomerkkien suojelemiseksi natsismilta”. Tämän aloitteen alullepanijana toimi Kreml-kytköksensä ja Venäjä-myönteisten lausuntojensa vuoksi kyseenalaista mainetta nauttivan *Latvian Russians Union* -puolueen puheenjohtajisto, jonka uutisoidaan uhanneen ”sodalla” ensimmäisen kerran jo vuonna 2013, mikäli Voiton monumenttia yritettäisiin siirtää millikään. Baltic News Network uutisoi puolueen lähimmän kannattajiston toistaneen tämän uhkauksen uudelleen vuonna 2022 Voiton monumentin ollessa jälleen uhattuna, mutta tällä kertaa monumenttia ympäröivä keskustelu oli kuitenkin muuttunut pysyvästi. (BNN 2022a.)

4.2 Monumentin uudet merkitykset: Venäjän hyökkäys Ukrainaan 2022

Venäjän täysmittaista ja provosoimatonta hyökkäystä Ukrainaan 24. helmikuuta 2022 on kuvattu suurimpana geopoliittisena ja yhteiskunnallisena shokkina, joka Latviaa on sen lähihistorian aikana kohdannut (Andžāns 2023, 139). Hyökkäyksen massiivista vaikutusta latvialaiseen yhteiskuntaan selittää paitsi Latvian historialliset kokemukset miehitetyn tulemisesta, myös Ukrainassa taisteltavan sodan koettu läheisyys: siinä missä suuri osa muista sotaan voimakkaasti reagoineista maista seuraa konfliktin kehittymistä kauempaa, saa Latviassa sodan uudelleenkonkretisoima Venäjän uhka eksistentiaalisen ulottuvuuden. Tämä on johtanut Venäjän korostettuun turvallistamiseen latvialaisen yhteiskunnan lähes kaikilla tasoilla, mikä on Andžānsin mukaan ilmennyt paitsi Venäjään ja venäläisiin kohdistuvana turvallisuuspuheena, myös laajamittaisina tuen ja solidaarisuuden osoituksina Ukrainalle, muun muassa Ukrainan lippua julkisesti esittämällä. (Andžāns 2023, 143–45.)

Voiton monumentti joutui sabotaasin kohteeksi välittömästi Venäjän hyökkäyksen tultua julkisuuteen, kun toistaiseksi tuntematon taho kävi sotkemassa monumentin juurella sijainneet vuosilukuja esittävät numerot Ukrainan lipun värisillä maaleilla (Baltic News 2022). Ilmeisesti sama tekijä oli myös tuhrinut äitimaata esittävän patsaan jalustan Ukrainalle tukea osoittavalla lausahduksella ”Slava Ukraini!”, niin ikään sinistä ja keltaista maalia käyttäen. Tapahtuneesta raportoineen uutislähteiden ottamissa ja eri sosiaalisen median kanavilla jaetuissa kuvissa näkyy edellä kuvatun vahingon lisäksi kuitenkin myös runsaasti monumentin juurelle jätettyjä kukkia ja seppeleasetelmia, joista osaa koristaa Venäjän trikolori. Vastaa- vat konfliktin eri osapuolia tukevat symboliset teot on tulkittu sodan seurauksena voimistuneen yhteiskunnallisen jakautumisen fyysisiksi ilmentymiksi, sillä siinä missä ylivoimainen enemmistö Latvian väestöstä ilmoitti välittömästi hyökkäyksen jälkeen toteutetuissa kyselytutkimuksissa tukevansa Ukrainaa, ilmaisi merkittävä osa latvianvenäläisistä tukensa Venäjälle. (Andžāns 2023, 146.)

Yhteiskunnan kahtiajaon voimistumisesta huolimatta poliittista tahtoa Voiton monumentin purkamiseksi ei alkuvuodesta 2022 vielä riittävästi löytynyt. Tilanne muuttui Kaprānsin (2022) mukaan vasta Venäjän joukkojen valloittamallaan alueilla toteuttamien siviileihin kohdistuneiden raakuuksien tullessa julki, mikä innoitti ensimmäisiä monumentin täysmittaista purkamista vaativia julkilausumia. Siinä missä Voiton monumentin

purkamisen jäi keskustelun tasolle, ryhdyttiin Latviassa nopeasti Venäjän hyökkäyksen jälkeen voitonpäivän juhlintaa rajoittaviin lakimuutoksiin ja Saeiman kerrotaankin säättäneen yhdeksännen toukokuuta Venäjän Ukrainaan kohdistuneen aggression seurauksena kuolleiden tai kärsineiden viralliseksi muistopäiväksi. (Kaprāns 2022.) Latvian yleisradio raportoi turvallisuusviranomaisten erikseen kehottaneen kansalaisia pidättäytymään vieraillemasta neuvostomuistomerkeillä kyseisenä päivänä, sillä ”provokaation ja konfrontaation” riskiä pidettiin erityisen suurena (LSM 2022b). Tämän lisäksi Riian kaupungin uutisoidaan järjestäneen kahden viikon mittaisen Venäjän sotarikoksista kertoneen ja Ukrainan puolustajia juhlistaneen valokuvanäyttelyn Voiton monumentin juurella toukokuun ensimmäisinä viikkoina (LSM 2022a).

Näyttelystä ja julkiset kokoontumiset kyseisenä päivänä kieltäneistä säädöksistä huolimatta Latvian ja Ukrainan lippujen värisillä mellakka-aidoilla eristetylle Voiton monumentille uutisoidaan kerääntyneen 9.5.2022 runsaasti kansalaisia, joiden jälkeensä jättämät kukat kerättiin nopeasti pois viranomaisten toimesta raivaustraktoria käyttämällä (LSM 2022b; 2022c). Utisivusto Meduzan (2022) mukaan monumentille jätettyjen kukkien poistraivaaminen sai aikaan raivokkaan vastareaktion Latvian venäjänkielisessä väestössä, jonka edustajia kokoontui jälleen runsain joukoin monumentin juurelle seuraavana päivänä muun muassa *Latvian Russians Union* -puolueen innoittamana, joka oli kutsunut ihmisiä koolle mielenosoitukseen viranomaisten ”moraalikatoa” vastaan. Tämän lisäksi Meduza mainitsee Venäjän ulkoministeriön kommentoineen tilannetta tiedotteella, jossa iloittiin kansalaisten halukkuudesta tuoda toistamiseen kukkia monumentille Latvian viranomaisten kielloista huolimatta ja siten kannustettiin vastaavan toiminnan jatkamiseen. Monumentille uudelleen kokoontunut kukkia jättävä väkijoukko, josta osa lauloi neuvostoliittolaisia marssilauluja ja piti mukanaan Venäjän lippuja, ei suostunut viranomaisten toistuvista käskyistä huolimatta hajaantumaa, ja poliisin uutisoidaan turvautuneen yksittäisten henkilöiden pidätyksiin ja muihin voimakeinoihin tilanteen haltuun saadakseen ja monumentin alueen eristääkseen. (Meduza 2022.)

Ensimmäinen konkreettinen askel kohti yhä kiistanalaisemmaksi muodostuvan Voiton monumentin purkamista otettiin vain kaksi päivää sen juurella tapahtuneen suurta julkisuutta saaneen yhteenoton jälkeen, 12.5.2022, kun Saeima hyväksyi kiireellisenä käsitellyn lakiluonnoksen, joka keskeytti Venäjän ja Latvian väliseen sopimukseen sisältyneen

neuvostomuistomerkkien suojelemista koskevan artiklan voimassaolon. Saeiman lehdistöpalvelun julkaiseman tiedotteen mukaan päätöstä perusteltiin Venäjän tarkoituksellisiksi tode- tuilla pyrkimyksillä liittää itsensä ja Ukrainassa aloittamansa sotatoimet Neuvostoliiton ja suuren isänmaallisen sodan perintöön, jota myös Latviassa sijainneet neuvostomonumentit muistavat ja juhlistavat. Koska monumenttien katsottiin liittyvän läheisesti Venäjän tekemiin rikoksiin Ukrainassa ja jopa legitimoivan niitä, ei Saeima kokenut Latvian olevan enää velvol- linen kyseisten muistomerkkien suojeluun:

“Venäjä syventää tarkoituksellisesti yhteyttä nykyisen Venäjän federaation ja Neuvostoliiton välillä – sekä valtion viranomaisten käyttämä retoriikka että informaatioympäristö ovat täynnä yrityksiä oikeuttaa Venäjän asevoimien toimet Ukrainassa tarpeella hävittää fasismi ja estää kansanmurha, samaistaen tämän niin kutsutun ‘sotilaallisen erikoisoperaation’ neuvostoarmeijan kanssa. (...) Neuvostoarmeijan mielikuvat ja symbolit liittyvät nyt läheisesti ja kirkkaasti Venäjän aggressioon ja Venäjän asevoimien Ukrainassa tekemiin rikoksiin.” (Saeima Press Service 2022a, käänös.)

Lehdistötiedotteessa mainitaan 16.5.2022 voimaan tulevien muutosten pysyvän voimassa niin kauan kuin Venäjä jatkaa kansainvälistä oikeutta vastaan rikkomista Ukrai- nassa, eikä ole vetänyt asevoimiaan Ukrainan maaperältä asiaankuuluvien sotakorvausten saattelemana. Tätä liitosta perustellaan ensisijaisesti Venäjän omalla historiapolitiikalla, jonka keskiössä on Neuvostoliiton perilliseksi julistautuminen (mm. Torbakov 2011, 216) – Venäjän rakentamaa yhteyttä nyky-Venäjän ja Neuvostoliiton aineellisen kulttuuriperinnön välillä pi- detään niin merkittävänä, että neuvostoarmeijan voittoa muistavat monumentit symboloivat väistämättä samanaikaisesti myös Venäjän aggressiota ja sotarikoksia Ukrainassa. Tämän yh- teyden myöntämällä ja siihen vetoamalla Latvian valtionjohto paitsi perustelee sotamuisto- merkkien suojelemisen lopettamista, myös jälleen tuomitsee Venäjän hyökkäyksen ja ilmaisee solidaarisuuttaan Ukrainalle. Toisaalta vahvistaessaan yhteyden Neuvostoliiton ja nyky-ve- näjän välillä Latvian voitaisiin tulkita myös käsittelevän toisen maailmansodan yhteydessä kokemiaan kauheuksia, jotka tämä yhteys vahvistamalla asetetaan samalle historialliselle jat- kumolle Ukrainaan kohdistuneen hyökkäyksen kanssa.

Toinen askel kohti obeliskin kaatamista otettiin välittömästi seuraavana päivänä, 13.5.2022, kun Riian kaupunginvaltuusto äänesti Voiton monumentin kohtalosta poliisivoi- mien vartioimassa kokoustilassa järjestetyssä erikoisistunnossa. Lisätty vartiointi oli tarpeen, sillä edellä kuvatun lakiluonnoksen hyväksyminen oli aikaansaanut useita pidätyksiin

johtaneita Voiton monumentin purkamista vastustavia mielenosoituksia sekä Riassa että Moskovassa. (RFE/RL 2022.) Kaupunginvaltuuston kokouksessaan aikaansaama päätös antoi Riassa sijaitsevista muistomerkeistä vastuussa olevalle kunnallisvirastolle valtuudet ryhtyä kaikkiin tarpeellisiin toimiin Voiton monumentin purkutöiden aloittamiseksi ja niihin liittyvien kustannusten selvittämiseksi (Ibid.).

Vain päiviä Riian kaupunginvaltuuston päätöstä myöhemmin Latvian silloinen presidentti Egils Levits ilmoitti kantansa tilanteeseen sekä YouTube-alustalla että presidentin kanslian nettisivustolla julkaistussa puheessaan (16.5.2022). Presidentti aloittaa ”latvialaisille ja Latvian patriooteille” osoitetun puheensa muistutuksella siitä, että päätös Latvian alueella sijaitsevien historiallisten symbolien säilyttämisestä tai säilyttämättä jättämisestä kuuluu yksinomaan latvialaiselle yhteiskunnalle – tällä presidentti viittaa oletettavasti mielenosoitukseen ja muihin vaikuttamisyrityksiin eritoten Venäjän taholta. Toisaalta puheen osoittaminen sekä latvialaisille että ”Latvian patriooteille” voidaan tulkita eräänlaiseksi inklusion yritykseksi, jolla presidentti pyrkii tuomaan myös latvianvenäläiset mukaan monumentista käytävään keskusteluun ja siten ilmaisee mieltävänsä heidät osaksi mainitsemaansa latvialaista yhteiskuntaa.

Levits jatkaa puhettaan muistuttamalla kuulijoita Voiton monumentin alkupe-
räisestä merkityksestä latvialaisille:

”Objekti Pārdaugavassa ei ole historian mykkä todistaja. Se on aina ollut neuvostomiehityksen symboli. Täällä puna-armeija ajoi pois miehittäjät natsi-Saksasta, samalla kun perusti itse neuvostoliittolaisen miehityshallintonsa. Se jatkui seuraavat 45 vuotta ja vaati kymmeniä tuhansia viattomia henkiä. Emme kutsuneet kumpaakaan miehittäjistä maahamme.” (Levits 2022, käännös.)

Puheessa ilmenee voimakkaasti baltialaiselle historiapolitiikalle keskeinen natsi- ja neuvostomiehitysten symmetrinen tuomitseminen (Grönholm ja Nyysönen 2019, 22; Torbakov 2011, 211). Todetessaan, ettei kumpikaan miehityksistä ollut latvialaisten hyväksymä Levits aktiivisesti kiistää Venäjän kannattamaa tulkintaa Neuvostoliitosta Latvian vapauttajana ja samaistaa siten neuvosto- ja natsihallinnot yhteiseen kategoriaan: väkivaltaisiksi miehittäjiksi. Myös Voiton monumentin toistuva kutsuminen ”miehitysohjelmaksi” tai pelkäsi ”objektiksi” alleviivaa tätä kannanottoa.

Presidentti jatkaa puhettaan toteamalla, että Voiton monumentti on sittemmin toiminut Venäjän autokraattisen hallinnon työkaluna. Hän argumentoi, että sen sijaan että muistomerkillä keräännyttäisiin muistamaan sodassa henkensä uhranneita, ilmaistaan Voiton monumentille kokoontumalla ylpeyttä "Putinin venäläiseen maailmaan" kuulumisesta ja siten "julkisesti manifestoidaan Kremlin imperialistista narratiivia ja maailmankuvaa". Tällä presidentin voidaan katsoa viittaavan sekä edellä käsiteltyyn Venäjän historia- ja maanmiespolitiikkaan, mutta myös Voiton monumenttia ympäröineeseen silmiinpistävään venäjämielisyyteen, joka oli aikaisempina vuosina ilmennyt erityisesti voitonpäivän juhlinnan yhteydessä. Argumentillaan Levits omalta osaltaan vahvistaa myös edellä analysoidussa tekstissä esitetyn käsityksen neuvostoperinnön "tahriutumuksesta" Venäjän historiapolitiikan seurauksena - Voiton monumentilla vieraillessa ei muisteta ja juhlisteta yksin Neuvostoliittoa, mutta myös Putinin hallinnon neuvostohistorian perinnölle rakentamaa imperialistista maailmankuvaa, "venäläistä maailmaa".

Levits kertoo monumentin ja sen ympärille kokoontumisen saaneen Venäjän Ukrainaan kohdistuneen hyökkäyksen myötä ylimääräisiä merkityksiä ja mainitsee viimeviikkoisten tapahtumien ilmentävän, millaisiin "äärimmäisiin Venäjän sotarikoksia julkisesti juhlistaviin tekoihin" Voiton monumentilla on valta ihmisiä innoittaa. Presidentti liittää puheessaan yhteen imperialistisen "venäläinen maailma"-ideologian julkiset ilmentymät ja Venäjän Ukrainassa tekemien sotarikosten glorifioinnin, joista kummallakaan ei ole hänen mukaansa paikkaa demokraattisessa yhteiskunnassa:

"Latvialaisille ja Latvian patriooteille heidän kansalaisuudestaan riippumatta neuvostomiehittäjien jälkeensä jättämä objekti Pärdaugavassa on Latviaan kohdistuneen miehityksen ja Putinin Venäjän naapurivaltioitaan kohtaan käynnistämien aggressiivisten sotatoimien elävä symboli. Se on eurooppalaisten arvojen ja Latvian perustusten halveksunnan ruumiillistuma." (Levits 2022, käännös.)

Presidentin voimakas väite Voiton monumentin ja sen edustaman ideologian antagonistisesta suhteesta eurooppalaisiin arvoihin ja Latvian yhteiskunnallisiin perustuksiin on hänen kannanottonsa ja muistomerkin purkamisen puolesta esittämiensä perustelujen keskiössä: sen lisäksi, että Voiton monumentti symboloi sekä Latviaan kohdistunutta neuvostomiehitystä että Venäjän Ukrainassa vuonna 2022 aloittamaa hyökkäyssotaa, se myös aktiivisesti kyseenalaistaa Latvian ydinarvoja ja identiteettiä eurooppalaisena demokratiana.

Presidentti vetoaakin juuri demokratiaan ja kansan tahtoon vain hetkeä myöhemmin, todessaan latvialaisen yhteiskunnan monumentin kaatamista puoltavien reaktioiden olevan todiste Riian kaupunginvaltuuston päätöksen oikeellisuudesta ja ajankohtaisuudesta. Puheensa lopulla Levits ilmaisee vielä suorasanaisesti tukensa Riian kaupunginvaltuuston päätökselle Voiton monumentin purkamisesta ja vetoaa Saeimaan viimeistenkin monumentin purkamista mahdollisesti haittaavien byrokraattisten esteiden raivaamiseksi:

“Tämän objektin myrkyllinen säteily ylittää yksittäisen hallintoalueen rajat. Siksi, olisi tärkeää että Saeima tekee päätöksen objektin purkamisesta lain säätämällä, ja siten raivaa kaikki byrokraattiset esteet Riian kaupunginvaltuuston päätöksen toimeenpanemisen tieltä. Kaikkien asiaankuuluvien tahojen – Riian kaupunginvaltuuston, Saeiman ja hallituksen – on toimittava yhdenmukaisesti, päättäväisesti ja yhteisen määränpään nimissä.” (Levits 2022, käänös.)

Saeimalle ja muille asiaankuuluville tahoille osoitettu vetoamus paljastaa presidentin mahdolliset aikomukset puheen merkityksestä ja aikaansaannoksista: sen lisäksi, että Levits avaa ja perustelee kansalaisille kantaansa Voiton monumentin purkamisesta, hän myös vetoaa lainsäätäjiin monumentin purkamisen takaavan lainsäädäntöprosessin käynnistämiseksi. Hän päättää puheensa viimeiseen, korostettuun ja painokkaaseen muistutukseen Latvian kannasta liittyen sekä toisen maailmansodan merkityksistä käytävään kiistaan, että Venäjän hyökkäyssotaan Ukrainassa:

“Latviassa tuomitsemme totalitaaristen natsi- ja neuvostohallintojen rikokset. Latviassa muistamme ja kunnioitamme toisen maailmansodan uhreja, mukaan lukien kaikkia kaatuneita sotilaita. Kantamme on selvä: totalitaaristen hallintojen oikeuttamista ei voida hyväksyä, kuten ei myöskään Venäjän Ukrainassa käymän aggressiivisen sodan oikeuttamista. Neuvostomiehittäjien jälkeensä jättämä objekti Pārdaugavassa on purettava.” (Levits 2022, käänös.)

Voiton monumentin kohtalo sinetöitiin lopullisesti kuukauden kuluttua presidentti Levitsin puheesta, 16.6.2022, kun Saeima hyväksyi uuden lain, jossa määrätään kaikki Latvian alueella sijaitsevat neuvosto- ja natsihallintoja ylistävät muistomerkit purettaviksi (Saeima Press Service 2022b). Laki antoi hallitukselle aikaa heinäkuun loppuun purkumääräyksen alaisten muistomerkkien määrittelylle, mutta käski kuitenkin erikseen purettavaksi yhden monumentin – Voiton puistossa sijaitsevan Monumentin neuvosto-Latvian ja Riian vapauttajille saksalaisilta fasistivalloittajilta.

Natsi- ja neuvostomuistomerkkien yhteen liittäminen on jälleen esimerkki kahden miehittäjähallinnon symmetrisestä tuomitsemisesta, tällä kertaa lainsäädännöllisin keinoin. Siinä missä Voiton monumenttia koskevaa erillispurkumääräystä ei perustella, määrittellään tiedotteessa lain kokonaisvaltainen tarkoitus hyvin yksityiskohtaisesti:

“Lain tarkoitus on Latviaa kansallisvaltiona ja demokratiana edustavien arvojen mustamaalaamisen ja uhkaamisen estäminen, sekä tuomitsevan kannan ilmaiseminen sekä Neuvostoliiton että natsi-Saksan laitonta miehitysvaltaa, politiikkaa ja rikoksia vastaan. Lain tarkoitus on myös edistää julkista ymmärrystä liittyen Latvian alueen tapahtumiin toisen maailmansodan aikana ja sodan jälkeen, voimistaen siten julkista historiallista muistia ja varmistuen historiallisen oikeuden ennalleen palautuksen sodan aikaisia tapahtumia koskevien epätosien, vääristyneiden ja puolueellisten käsitysten leviämisen estämällä ja Latvian kansalaisten vastarintaa molempia miehittäjiä vastaan ylistämällä.” (Saeima Press Service 2022b, käänös.)

Lain ensimmäisenä mainittu tarkoitus linkittyy Levitsin puheessaan tekemään argumenttiin Voiton monumentin kaltaisten totalitaarisia hallintoja kunnioittavien muistomerkkien vahingoittavasta vaikutuksesta Latvian perimmäisille arvoille. Lakia käsittelevästä tekstistä ilmenee, että näiden arvojen koetaan olevan uhattuna ja mustamaalaamisen kohteena, johon ratkaisuna pidetään näiden arvojen suhteen ristiriitaisten natsi- ja neuvostohallintoja kunnioittavien muistomerkkien purkamista. Muistomerkkien purkamisen mielletäänkin edistävän julkista ymmärrystä liittyen toista maailmansotaa ympäröiviin tapahtumiin ja siten ehkäisevän tekstissä mainittujen ”epätosien, vääristyneiden ja puolueellisten käsitysten” leviämistä.

Säädetty laki ja sen tiedotteessa ilmoitetut tarkoitukset ovat yhteneväisiä Nyysösen ja Grönholmin (2019, 21–22) artikkelissaan käsittelemään historian hallintaan, jonka he yhdistävät erityisesti historian poliittisen ulottuvuuteen: Latvian kannalta haitallisia historia-käsityksiä tukevat muistomerkit purettavaksi määräämällä Latvia ottaa lainsäädännöllisesti kantaa siihen, mitkä historiantulkinnat ovat hyväksyttäviä ja mitkä eivät. Näin tekemällä ja ”julkista historiallista muistia” voimistamalla Latvian voidaan tulkita pyrkivän yhdenmu-kaistamaan yhteiskunnassaan ilmeneviä ristiriitaisia historiakäsityksiä toiseen maailmansotaan liittyen, sekä estävän näiden historiakäsitysten mahdollisen käytön itsensä ja legitimi-teettinsä vahingoittamiseksi.

Tämän johtopäätöksen kannalta erityisen mielenkiintoista on, ettei tekstissä erikseen mainita niitä tahoja, joiden mielletään olevan laissa mainitun ”Latviaa kansallisvaltiona ja demokratiana edustavien arvojen” mustamaalaamisen ja uhkaamisen takana. Ottaen huomioon säädettyä lakia ja Latviassa sijaitsevia neuvostomuistomerkkejä ympäröivän kontekstin ja yhteiskunnallisen keskustelun on kuitenkin melko varmaa, että historiallisten tapahtumien vääristelystä ja niiden puolueellisesta esittämisestä mainittaessa tekstissä viitataan nimenomaan Venäjän harjoittamaan historiapolitiikkaan ja muihin Latvian legitimizeettiiä ja uskottavuutta heikentämään tarkoitettuihin poliittisiin toimiin. (Bērziņš 2023, 39–40; 51–52.) Tästä voidaan päätellä, että neuvostomuistomerkit lain nojalla purettavaksi määräämällä Latvia siis jälleen kerran vahvistaa omaa kantaansa toisen maailmansodan merkityksistä käytävissä kiistassa ja muokkaa julkista tilaa vastaamaan valtion tukemia tulkintoja toisen maailmansodan aikaisista tapahtumista ja niiden seurauksista. Toisaalta ”historiallisen oikeuden palauttamista”, molempien miehityshallintojen tuomitsemista ja näitä miehityshallintoja vastaan käydyn vastarinnan juhlistamista niin ikään tavoittelevan lain toisena tarkoituksena voidaan katsoa olevan myös toisen maailmansodan aikaisen traumaattisten tapahtumien laajalaisempi käsittely ja tunnustuksen hakeminen molempien miehitysten aikana koetuille rikoksille.

Yhteenvetona, kaikki aineistoon sisältyvät tekstit perustelevat omalta osaltaan tarvetta Voiton monumentin purkamiselle ja siten valottavat kyseisen monumentin kaatamisen tarkoituksiperiä ja poliittista merkitystä. Neuvostoliiton voittoa toisessa maailmansodassa muistavan monumentin purkamisen tarpeellisuutta, ja jopa välttämättömyyttä, perusteltiin vuonna 2022 sekä monumentin juhlistaman ”voiton” antagonistisella suhteella mitä tulee Latvian viralliseen tulkintaan toisen maailmansodan tapahtumista, että Venäjän Neuvostoliiton perintöä hyväksikäyttämään pyrkivällä ja aggressiivisella historiapolitiikalla, joka paitsi haastaa ja kyseenalaistaa Latvian statuksen suvereenina eurooppalaisena demokratiana ja oikeusvaltiona, myös legitimoii ja glorifioi Venäjän hyökkäyssotaa Ukrainassa. Voiton monumentin purkamalla Latvian voidaan näin ollen tulkita paitsi vahvistavan omaa historiakäsitystään ja taistelevan Venäjän levittämiä tulkintoja vastaan, myös ilmaisevan tuomitsevan kantansa koskien paitsi sekä natsi- että neuvostohallintoja, myös Venäjän sotatoimia Ukrainassa. Oman historiantulkintansa vahvistamiseen liittyvän historian hallinnan lisäksi argumentoin Latvian

käsittelevän edellä kuvatusti myös itse kokemiaan miehityksiä, joiden jättämät arvet Neuvostoliiton perilliseksi julistautuneen Venäjän hyökkäys Ukrainaan uudelleenavasi.

Tutkielman viimeinen osio keskustelee lyhyesti analyysin edellä kuvatuista tuloksista suhteessa aiheesta aikaisemmin tehtyyn tutkimukseen, sekä pohtii elokuussa 2022 kaadetun Voiton monumentin nykyistä roolia toisen maailmansodan merkityksistä käytävissä kansallisessa ja kansainvälisessä tulkintakiistassa.

5 POHDINTA

Vuosikymmenten ajan kiihkeää yhteiskunnallista keskustelua aikaansaanut Voiton monumentti koki viimein kohtalonsa elokuussa 2022. Tässä tutkielmassa tarkastelin sekä Latvian valtionjohdon kyseiseen monumenttiin liittämiä merkityksiä, että monumentin kaatamisen tarkoitusperiä historian poliittisen käytön näkökulmasta. Totesin Voiton monumentin ja muiden miehityshallintoja kunnioittavien muistomerkkien purettavaksi määräämisen olevan riskiriitaisten historiakäsitysten yhdenmukaistamiseen pyrkivää historian hallintaa, jolla Latvia muokkaa julkista tilaa vastaamaan omaa virallista tulkintaansa lähihistoriastaan ja ilmaisee tuomitsevan kantansa molempia miehityshallintoja ja niiden politiikkaa kohtaan. Tämän lisäksi monumentin purkamalla Latvia edellä kuvatusti osoittaa solidaarisuuttaan Ukrainalle, jonka kimppuun hyökänneen Venäjän argumentoitiin aineiston teksteissä käyttävän aktiivisesti Neuvostoliiton aineellista kulttuuriperintöä sekä hyökkäyksensä että imperialistisen maailmankuvansa oikeuttamisessa. Aineistossa toistuvasti ilmennyt natsi- ja neuvostohallintojen symmetrinen tuomitseminen on paitsi baltialaiselle historiapolitiikalle tyypillistä, myös avoimesti haastaa Venäjän levittämää käsitystä Latviasta historiaa vääristelevänä ja fasismia glorifioivana valtiona. (Bērziņš 2023, 39–40; Grönholm ja Nyysönen 2019, 22; Torbakov 2011, 211.) Tämän lisäksi toisen maailmansodan aikaiset miehitykset ja Ukrainaan vuonna 2022 kohdistuneen hyökkäyksen rinnastamalla Latvia käsittelee omaa lähihistoriaansa ja sen traumaattisia tapahtumia, määräten viimeisetkin neuvostomiehitystä ja toisen maailmansodan ”voittoa” muistavat aineellisen kulttuuriperinnön rippeet tuhottavaksi tai museoitavaksi.

Voiton monumentin näyttävästä ja suurta julkisuutta saaneesta kaatamisesta huolimatta monumentin käyttö politiikassa ei ole ohi – päin vastoin. Useat Venäjän edustajat

ovat sitten monumentin purkamisen argumentoineet Voiton monumentin ja muiden neuvostomuistomerkkien kaatamisessa olleen kyse hysteerisyyksiin yltyneestä russofobiasta, joka on ennen kaikkea osoitus Euroopassa valtoimenaan kukoistavasta fasismista ja lännen haluttomuudesta noudattaa omia sääntöjään ja periaatteitaan. (esim. TASS 2022; OSCE 2022.)

Viimeisenä mainittu argumentti liittyy erityisesti YK:n ihmisoikeustuomioistuintielle tehtyihin valituksiin Latviassa sijaitsevien neuvostomonumenttien purkamista koskien, jotka ovat tämän tutkielman kirjoittamishetkellä saatavilla olevien tietojen mukaan edelleen YK:n käsittelyssä. (mm. BNN 2022c.) Viimeisimmän valituksen laatinut *Latvian Russians Union* -puolueen puheenjohtajisto kertoo nettisivuillaan marraskuussa 2023 julkaistussa tekstissä mieltävänsä neuvostomuistomerkkejä puolustaessaan puolustavansa ennen kaikkea oman perheensä historiaa ja oikeuttaan kunnioittaa puna-armeijassa taistelleiden sukulaistensa perintöä muistomerkeillä vieraillemalla (LKS 2023). Neuvostomuistomerkkien latvia-laista yhteiskuntaa voimakkaasti polarisoiva vaikutus liittyykin tulkintani mukaan juuri tähän Grönholmin ja Nyysösen (2019, 18–19) artikkelissaan käsittelemään historian eksistentiaaliseen ulottuvuuteen, josta edellä käsiteltyä haetaan vastauksia identiteettiä koskeviin, samastumiseen ja erottumiseen liittyviin perimmäisiin kysymyksiin. Kun valtion eri ihmisryhmien tulkinnat samoista identiteetin kannalta tärkeistä historian tapahtumista eroavat niin voimakkaasti toisistaan kuin Latviassa, tulee näitä historian tapahtumia käsittelevistä muistomerkeistä ennen kaikkea yhteiskunnallisen jakautumisen symboleja.

Toisaalta erityisesti latvianvenäläistä nuorisoa koskeva tutkimus tuloksineen (mm. Cheskin 2012; Bērziņa ym. 2023) valaa toivoa latvialaista yhteiskuntaa jakavan tulkintakuilun mahdollisesta kuroutumisesta umpeen tulevien vuosien aikana. Kysymykseksi jääkin, tuleeko myös Voiton monumentin ilmentämä yhteiskunnallinen kahtiajako heikkenemään vai voimistumaan viimeistenkin yhteisöjen välisistä eroavaisuuksista muistuttavien muistomerkkien siirtyessä katukuvasta kaatopaikoille tai museoihin. Tämä riippunee osittain myös siitä, mitä päätetään rakentaa tilalle.

KIRJALLISUUS

- Andžāns, Māris. 2023. "Small Powers, Geopolitical Crisis and Hypersecuritisation: Latvia and the Effects of Russia's Second War in Ukraine". *Central European Journal of International and Security Studies* 17 (2): 138–62. <https://doi.org/10.51870/RNCC4980>.
- Berg, Eiki, ja Piret Ehin. 2009. "Incompatible Identities? Baltic-Russian Relations and the EU as an Arena for Identity Conflict". Teoksessa *Identity and foreign policy: Baltic-Russian relations and European integration*, toimittanut Eiki Berg ja Piret Ehin, 1–14. Farnham: Ashgate.
- Bērziņa, Ieva, Gatis Krūmiņš, Jānis Šiliņš, ja Māris Andžāns. 2023. "History Perceptions and National Identity among Latvian Youth: Entrapped between Narratives of Latvia and Russia?" *Nations and Nationalism* 29 (2): 700–717. <https://doi.org/10.1111/nana.12930>.
- Bērziņš, Janis. 2023. "Latvia: From Total Defense to Comprehensive Defense". *Prism: a Journal of the Center for Complex Operations* 10 (2): 38–53.
- Cheskin, Ammon. 2012. "History, Conflicting Collective Memories, and National Identities: How Latvia's Russian-Speakers Are Learning to Remember". *Nationalities Papers* 40 (4): 561–84. <https://doi.org/10.1080/00905992.2012.685062>.
- Grönholm, Pertti, ja Heino Nyyssönen. 2019. "Historian käyttö ennen ja nyt: faktana ja fiktiona". *Kosmopolis* 49 (3): 7–27.
- Kallas, Kristina. 2016. "Claiming the Diaspora: Russia's Compatriot Policy and Its Reception by Estonian-Russian Population". *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe* 15 (3): 1–25.
- Kaprāns, Mārtiņš. 2022. "Toppling Monuments: How Russia's War against Ukraine has Changed Latvia's Memory Politics". *Cultures of History Forum*, verkkojulkaisu.
- Koivunen, Pia. 2023. "Venäjän hyökkäyssota ja neuvostomuistomerkkien poistot Suomessa 2022". *Ennen ja nyt: Historian tietosanomat* 23 (3): 73–81. <https://doi.org/10.37449/ennejanyt.129303>.
- Kuczyńska-Zonik, Aleksandra. 2019. "Russia's monuments policy in the Baltic States". Teoksessa *Russia and the EU: spaces of interaction*, toimittanut Thomas Hoffman ja Andrey Makarychev, 52–70. Studies in contemporary Russia. Lontoo: Routledge.
- Palonen, Kari. 1996. "Quentin Skinner, käsitehistoria ja retoriikka". Teoksessa *Kootut retoriikat: esimerkkejä politiikan luennasta*, 123–52. SoPhi 11. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.
- Palonen, Kari. 2003. "Quentin Skinner: History, Politics, Rhetoric". Cambridge: Polity Press.
- Skinner, Quentin. 2002. "Visions of Politics. Volume I: Regarding Method". Cambridge: Cambridge University Press.
- Stobiecki, Rafał. 2008. "Historians facing politics of history: the case of Poland". Teoksessa *Past in the making: historical revisionism in Central Europe after 1989*, toimittanut Michal Kopeček, 179–92. Budapest: Central European University Press.

- Suslov, Mikhail. 2018. "'Russian World' Concept: Post-Soviet Geopolitical Ideology and the Logic of 'Spheres of Influence'". *Geopolitics* 23 (2): 330–53.
<https://doi.org/10.1080/14650045.2017.1407921>.
- Torbakov, Igor. 2011. "History, Memory and National Identity: Understanding the Politics of History and Memory Wars in Post-Soviet Lands". *Demokratizatsiya* 19 (3): 209–32.
- Zelče, Vita. 2018. "The Transformation of 'Holiday' in Post-Soviet Space: Celebrating Soviet Victory Day in Latvia". *Europe-Asia Studies* 70 (3): 388–420.
<https://doi.org/10.1080/09668136.2018.1454402>

AINEISTO JA MUUT LÄHTEET

- Baltic News. 2022. "The monument in the Victory Park was sloppy with the colors of the Ukrainian flag". *Baltic News in Latvia*, 25. helmikuuta 2022. <https://baltics.news/2022/02/25/the-monument-in-the-victory-park-was-sloppy-with-the-colors-of-the-ukrainian-flag/>.
- BC. 2013. "10,020 signatures collected in favor of removing Victory Monument in Riga". *The Baltic Course*, 21. lokakuuta 2013. <https://www.baltic-course.com/eng/legislation/?doc=82342>.
- BC. 2016. "Saeima committee rejects petition calling for restoration of original Victory Square in Riga". *The Baltic Course*, 30. kesäkuuta 2016. https://www.baltic-course.com/eng/real_estate/?doc=122633.
- BNN. 2022a. "Latvian Russians Union threatens with «war» if Victory Monument tampered with". *Baltic News Network*, 13. toukokuuta 2022. <https://bnn-news.com/latvian-russians-union-threatens-with-war-if-victory-monument-tampered-with-233947>.
- BNN. 2022b. "Russia launches criminal case over demolition of Soviet monument in Latvia". *Baltic News Network*, 24. elokuuta 2022. <https://bnn-news.com/russia-launches-criminal-case-over-demolition-of-soviet-monument-in-latvia-237556>
- BNN. 2022c. "UN committee belatedly requests to stop Soviet Victory Monument's demolition in Pārdaugava". *Baltic News Network*, 30. elokuuta 2022. <https://bnn-news.com/un-committee-belatedly-requests-to-stop-soviet-victory-monuments-demolition-in-pardaugava-237786>
- Levits, Egils. 2022. "Statement by President of Latvia Egils Levits regarding the Soviet Occupation Object in Pārdaugava". *President of the Republic of Latvia*. 16. toukokuuta 2022. <https://www.president.lv/en/article/statement-president-latvia-egils-levits-regarding-soviet-occupation-object-pardaugava>.
- LKS. 2023. "Tatjana Zdanoka: Defending monuments, we protect our families history too". *Latvian Russians Union*, 30. marraskuuta 2023. <https://rusojuz.lv/en/tatjana-zdanoka-defending-monuments-we-protect-our-families-history-too/>
- LSM. 2019. "Saeima committee divided on future of Soviet 'Victory' monument". *Latvian Public Broadcasting*, 5. maaliskuuta 2019. <https://eng.lsm.lv/article/culture/history/saeima-committee-divided-on-future-of-soviet-victory-monument.a314809/>.
- LSM. 2022a. "'Glory to Ukraine' exhibit set up near Soviet 'Victory' monument". *Latvian Public Broadcasting*, 2. toukokuuta 2022. <https://eng.lsm.lv/article/culture/history/glory-to-ukraine-exhibit-set-up-near-soviet-victory-monument.a454952/>.
- LSM. 2022b. "May 9 brings provocation risks, says Latvian security service". *Latvian Public Broadcasting*, 6. toukokuuta 2022. <https://eng.lsm.lv/article/culture/history/may-9-brings-provocation-risks-says-latvian-security-service.a455586/>.

- LSM. 2022c. "Access denied to Soviet monument after pro-Russian rally Tuesday". *Latvian Public Broadcasting*, 11. toukokuuta 2022.
<https://eng.lsm.lv/article/culture/history/access-denied-to-soviet-monument-after-pro-russian-rally-tuesday.a456228/>.
- LSM. 2022d. "May 9 and the Soviet Victory Monument: timeline, public opinion and Armands' view". *Latvian Public Broadcasting*, 24. elokuuta 2022.
<https://eng.lsm.lv/article/culture/history/may-9-and-the-soviet-victory-monument-timeline-public-opinion-and-armands-view.a470088/>.
- LSM. 2022e. "Demolition of Soviet Victory monument in Riga". *Latvian Public Broadcasting*, 25. elokuuta 2022. <https://eng.lsm.lv/article/society/environment/demolition-of-soviet-victory-monument-in-riga.a470869/>
- LSM. 2023. "Victory Park to be made more pleasant following removal of Soviet obelisk". *Latvian Public Broadcasting*, 5. toukokuuta 2023.
<https://eng.lsm.lv/article/society/environment/05.04.2023-victory-park-to-be-made-more-pleasant-following-removal-of-soviet-obelisk.a503816/>.
- Meduza. 2022. "Russia supporters in Riga staged a protest after officials bulldozed flowers left at a WWII monument". *Meduza*, 5. marraskuuta 2022.
<https://meduza.io/en/feature/2022/05/11/after-declaring-may-9-a-day-of-commemoration-of-the-victims-in-ukraine-latvian-officials-removed-flowers-from-a-soviet-era-wwii-memorial-outraged-pro-russian-residents-staged-a-protest-in-response>.
- OSCE. 2022. "Statement by the representative of the Russian federation at the 1399th meeting of the OSCE permanent council: On violations of OSCE commitments related to historical and cultural heritage by several participating states". *Venäjäin federaation delegaatio Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöjärjestössä*, 17. marraskuuta 2022.
<https://www.osce.org/files/f/documents/3/2/533192.pdf>
- Prince, Todd. 2023. "Moscow's Invasion Of Ukraine Triggers 'Soul-Searching' At Western Universities As Scholars Rethink Russian Studies". *Radio Free Europe / Radio Liberty*, 1. tammikuuta 2023. <https://www.rferl.org/a/russia-war-ukraine-western-academia/32201630.html>
- Rinkēvičs, Edgars (@edgarsrinkevics). 2022. "#Latvia takes down one of the symbols of Soviet occupation in #Riga. Closing another painful page of the history and looking for better future". *Twitter*, 25. elokuuta 2022.
<https://twitter.com/edgarsrinkevics/status/1562804250501345280>
- RFE/RL. 2022. "Riga City Council Votes To Dismantle Soviet Victory Monument". *Radio Free Europe / Radio Liberty*, 14. toukokuuta 2022. <https://www.rferl.org/a/latvia-soviet-monument-dismantled-riga/31849235.html>.
- Saeima Press Service. 2022a. "Saeima suspends bilateral agreement between Latvia and Russia on memorial buildings and monuments". *Latvijas Republikas Saeima*. 12. toukokuuta 2022. <https://www.saeima.lv/en/news/saeima-news/31027-saeima->

[suspends-bilateral-agreement-between-latvia-and-russia-on-memorial-buildings-and-monuments.](#)

Saeima Press Service. 2022b. "Saeima passes a law to dismantle sites glorifying the Soviet and Nazi regimes". *Latvijas Republikas Saeima*. 16. kesäkuuta 2022.

[https://www.saeima.lv/en/news/saeima-news/31206-saeima-passes-a-law-to-dismantle-sites-glorifying-the-soviet-and-nazi-regimes.](https://www.saeima.lv/en/news/saeima-news/31206-saeima-passes-a-law-to-dismantle-sites-glorifying-the-soviet-and-nazi-regimes)

TASS. 2022. "Russian MP slams dismantling of Soviet monument in Riga as day of shame for Europe". *Russian News Agency*, 25. elokuuta 2022.

[https://tass.com/politics/1497989.](https://tass.com/politics/1497989)

TBT. 2013. "Dombrovskis, take down that monument". *The Baltic Times*, 24. lokakuuta 2013.

[https://www.baltictimes.com/news/articles/33613/.](https://www.baltictimes.com/news/articles/33613/)

Venäjän federaation ulkoasiainministeriö. 2013. "Comment by the official representative of the Russian Ministry of Foreign Affairs, Alexander Lukashevich, regarding another initiative to demolish a monument to Soviet warriors in Latvia". *The Ministry of the Foreign Affairs of the Russian Federation*, 23. lokakuuta 2013.

[https://www.mid.ru/en/maps/lv/1646834/?lang=en&COUNTRY_CODE=lv.](https://www.mid.ru/en/maps/lv/1646834/?lang=en&COUNTRY_CODE=lv)